

Onze zespotige vrienden

Peter van den Berg

We hebben in deze mooie zomer weer volop kunnen genieten van onze insecten. Overdag van Dagnauwen, Koolwitjes en Distelvlinders, 's nachts van Glimwormen en Gewone steekmuggen. Enkele groepen of soorten zijn mij dit jaar extra opgevallen, en omdat insecten ondanks hun aantallen zelden de Strandloper halen, hierbij een zomerverslag.

Rode bosmieroorlog

Het zal u bekend zijn dat de Rode bosmier in onze Noordduinen voorkomt. Vooral langs wegen bevinden zich vaak geschikte nestgelegenheden, want daar is voldoende zonlicht om de nesten in het vroege voorjaar op te warmen, terwijl er in de zomer volop luizen en rupsen op korte afstand in de bomen huizen om de mieren van voedsel te voorzien. In de eerste maanden van het jaar is de voedselvoorziening voor de bosmieren wel een probleem: de meeste prooien, grotendeels insecten, zijn nog niet echt actief en niet erg talrijk. Toch moeten de jonge mierenkoninginnen vroeg volgroeid zijn, want anders zijn de koninginnen van andere nesten hen voor op de huwelijksmarkt. De bosmieren gaan daarom toch op zoek naar prooi en ontmoeten daarbij collega-bosmieren met hetzelfde doel. Als die anders ruiken, een andere nestgeur hebben, dan worden ze als prooi herkend. De collega-mier ervaart hetzelfde, met als gevolg dat de mieren van aangrenzende niet-verwante nesten elkaar proberen dood te bijten om ze naar hun nest te slepen. Zo ontstaan de zogenaamde mierenoorlogen. Zo zag ik dit jaar op het fietspad ter hoogte van Duinweg 81 een mierenoorlog.

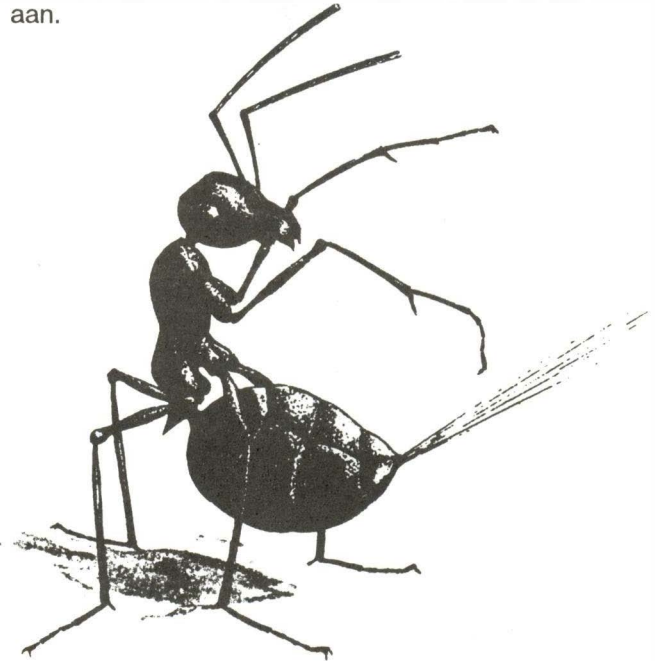
Overall waren groepjes mieren aan het vechten: soms twee tegen een, vaak veel tegen veel, maar ook vrouw tegen vrouw. Mieren die meegesleept werden, bleken wanneer ik de sleperts verjoeg, inderdaad levenloos. Het probleem was alleen de tijd van het jaar: 23 juni. Het was weliswaar al enkele weken erg koud en nat weer geweest, maar je zou toch zeggen dat er volop mierenvoedsel voorradig was! Heeft iemand onder de lezers eerder zo laat een mierenoorlog waargenomen?

Bijziend

Op 20 juli bevond ik mij op het strand nabij de driehoek. Ik droogde nog wat op van een duik in de brede plas, toen een brommend geluid mijn oren bereikte: een groot aantal insecten zwermden over mijn hoofd. Eerst dacht ik lieveheersbeestjes te zien, maar binnen een seconde besepte ik dat dit bijen moesten zijn. Vanuit het zuidwesten kwamen ze aan en vervolgens bleven ze minutenlang heen en weer vliegen, hoog aan het strand. Geen enkele bij vloog lager dan ongeveer een meter, laat staan dat ze op de grond of op mij gingen zitten. Het was beslist geen angstaanjagende gewaarwording en het geluid

klonk zelfs vredig. Ook andere strandgangers, ik meen dat drie groepjes zonnebaders in de zwerm zaten, bleven rustig. Geen geroen naar de zee, geen slaan met handen of handdoeken, geen geschuil onder een baddoek. De zwerm trok vervolgens door naar de omgeving van de strandafgang en bleef nog een half uur zichtbaar.

Het zwermen van bijen is een natuurlijk verschijnsel, bijvoorbeeld doordat een bestaande zwerm te groot wordt en er een afsplitsing plaatsvindt. Imkers bieden deze nieuwe zwermen direct een kast of korf aan.

Rode Bosmier in gevechtshouding

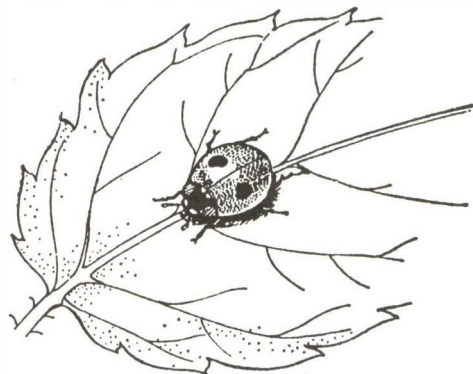
Lieveheersbeestjes

Al eerder in het jaar heb ik gelet op de diverse soorten lieveheersbeestjes. De zwartpotige 2-stips en dito 11-stips vond ik de hele winter in huis, nadat zij ten prooi gevallen waren aan spinnen. In de duinen vond ik later volop diezelfde 11-stips en ook de grote 7-stips. De 2-stips zag ik maar af en toe, maar ik heb niet overal gezocht. Op bladeren van eiken die vol meeldauw (een schimmel) zitten, is de gele 22-stips vaak te vinden.

Op 31 juli bleek een ware invasie van lieveheersbeestjes aan de zeereep. Dit uitte zich niet alleen in aantallen, maar ook in soorten. Naast de overbekende 7-stips zaten alle planten vol met de grote Oogvleklieveheersbeestjes, met 11-stips, met de 14-stips (die geblokte vlekken bezit) en talrijke lieveheersbeestjes met andere kleuren- en stippencombinaties: ik zag ze in rood met 14 zwarte stippen, lichtbruin met donkerbruine vlekken, geelgroen met ca. 16 stippen, donker met een maanvormige rode vlek, bruin met 10 lichtgele vlekken, alle met lichtgekleurde poten. Wellicht zijn enkele ervan vormen van de 10-stips, die volgens gidsjes zeer variabel is. En verder

nog een zwartpotige met 12 stippen. De gewone ke-vergidsjes zijn ongeschikt om alle lieveheersbees-tjes, waarvan er ca. 60 soorten in Nederland voorkomen, op naam te brengen. Misschien weet ik er nog enkele met speciale determinatietabellen op naam te brengen. Van voornoemde kevers heb ik daartoe een aantal kenmerken opgeschreven, na ze in een loepdoosje gedaan te hebben.

Zwerven noodzaak

Tweestippelig Lieveheersbeestje

Natuurlijk vraagt iedereen zich af, wat die lieveheersbeestjes in de zee te zoeken hebben. In het boekje "Insekten auf Reisen" van E.T. Nielsen zijn enkele bladzijden aan de trek van lieveheersbeestjes gewijd. Ze blijken zich alleen aan de kust en op bergtoppen te verzamelen. Lieveheersbeestjes zijn ook uitgezet om luizeplagen te bestrijden. In het begin van deze eeuw werden ergens in het voorjaar 24 miljoen (!) lieveheersbeestjes in het veld uitgezet. Maar na drie dagen telde men er weer evenveel van deze kevertjes als ervoor. Ze waren gewoon weggevlogen. In 1919 markeerde men zelfs 600.000 lieveheersbeestjes met gouden en zilveren stippen en liet de kevers in een plantage vrij. Twee weken later kon men er in een straal van twaalf kilometer slechts twee van terugvinden.

In het eerdergenoemd boek wordt geen duidelijke verklaring van de trek genoemd. Zelf vind ik het volgende aannemelijk: lieveheersbeestjes planten zich zeer snel voort. Zo kunnen hoge dichtheden ontstaan, die wegens voedselgebrek geschiktere plaatsen opzoeken. De kevertjes zijn niet de beste vliegers en laten zich liever meevoeren door de wind. Bij oostenwinden stuiten ze dan op de kust, waarna ze snel de zee te induiken om de zee te ontwijken. Bij sterkere oostenwinden zullen er zelfs vele boven zee geraken en van uitputting in zee vallen.

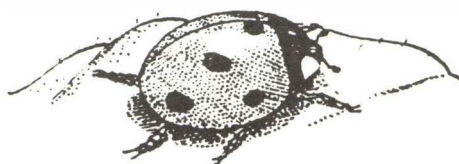
Soortenrijkdom

Er leven circa 60 soorten lieveheersbeestjes in Nederland. Bijna alle zijn direct als zodanig te herkennen. Een ervan leeft, zoals gezegd, van meeldauw en er leven er drie van planten, zoals de soort die van Heggerank leeft. Deze komt volgens de boekjes voor in het zuidoosten van het land. Ik ga de komende tijd opletten of ze toevallig ook hier zitten. De rest eet luizen en schildluizen. Een ecologische wet zegt,

dat er hiervan geen twee soorten in hetzelfde gebied op dezelfde tijd dezelfde prooien kunnen vangen. Een ervan zou dan na enige tijd door de ander verdrongen worden.

De sleutel van het grote aantal soorten lieveheersbeestjes zal wel grotendeels zitten in het nog veel grotere aantal soorten luizen en schildluizen. Er leven in Nederland enkele honderden soorten bladluizen met ieder hun eigen eigenschappen. Luizen lijken een gemakkelijke prooi, traag als ze zijn, maar let op: luizen zitten allemaal met de kop richting hoofdstengel, want vandaar kunnen lieveheersbeestjes komen. Deze kevertjes en ook hun larven lopen immers een plant op en neer via de verschillende zijtakjes totdat ze luizen vinden. Als een luis een vijand ziet, spuit de luis een taai vloeistof of laat hij zich onmiddellijk vallen en ontsnapt aldus. Veel luizen worden bovendien beschermd door mieren, die de rovers wegpesten. Daarnaast blijken luizen o.a. bij grotere aantallen vijanden een gevlugelde generatie voort te brengen die zodra de weersomstandigheden het toelaten, wegvliegt en zich met de wind laat meevoeren. Zo ontsnappen ze hun belagers. Als hun voedselplant minder energie levert, zoeken veel soorten luizen een geheel ander soort voedselplant uit, lieveheersbeestjes hongerlijdend achterlatend.

Het kan voor een lieveheersbeest daarom moeilijk zijn voldoende luizen te vangen, zelfs als die ruim aanwezig zijn. Door zich te specialiseren op bepaalde soorten luizen kunnen veel soorten rovertjes zich handhaven. Het omgekeerde komt ook voor: de 7-stips bijvoorbeeld is handig in het vangen van diverse algemene soorten luizen. Normaal komen er op een plant maar een of twee soorten lieveheersbeestjes voor, maar in omstandigheden zoals op 31 juli kan het aantal soorten bijeen, zeer groot zijn. Ze zijn gewoon bij elkaar geraakt door de weersomstandigheden.

Zevenstippelig Lieveheersbeestje

Vorm

Misschien zijn mieren wel verantwoordelijk voor de halvebolvorm van lieveheersbeestjes. Waar luizen zijn, zijn ook mieren. Luizen zuigen plantesappen op en hebben hiervan de eiwitten nodig. De suikers scheiden ze af. De altijd actieve mieren kunnen suikers altijd gebruiken. Om hun suikerwaterbronnen te behouden beschermen ze de bladluizen. Lieveheersbeestjes zijn daarom hun vaste vijanden. Ik heb wel eens in een pastinaak vol luis een lieveheersbeestje gezet. Middelgrote mieren probeerden het kevertje te hinderen, maar op het gladde, ronde lichaam konden ze geen vat krijgen. Intussen vrat het kevertje de ene

na de andere luis weg. In de evolutiegeschiedenis zal de kever meer en meer de bekende vorm aangenomen hebben. De vorm zal tegen de veel sterkere Rode bosmieren evenwel niet baten: deze mieren zijn bijna alle insecten de baas.

Slot

Ik heb hier een paar soorten insecten besproken, en misschien meer nog dan over de insecten laten doorschemeren op wat voor manier levensvormen te bestuderen zijn. Misschien is het voor u ook aanleiding op de kleintjes te letten. U kunt bij voorbeeld insecten op een plant zoeken. Bloembezoekers zijn gemakkelijk te vinden. Maar let ook eens op de on-

derkanten van bladeren. Vraatsporen kunnen ook van pas komen. Uitwerpselen van rupsen zijn soms makkelijker te vinden dan de rupsen zelf. Meestal is de veroorzaker van zo'n spoor onvindbaar. Maar de keren dat u wel iets leuks vindt, is toch groot. Een andere moeilijkheid is, dat het gevonden beestje net niet in de gidsjes staat; er zijn zoveel soorten insecten, dat elke gids maar een klein deel van de soorten kan behandelen. Volsta daarom met tot welke groep (b.v. familie) een beestje behoort, b.v. tot de schildpadkevers, tot de knooppieren, tot de graafwespen, enz. En als het u bevalt, kies dan een groep uit, waarin u zich specialiseert. Of bestudeer grondig één enkele soort.....

Te gast bij de Vereniging voor Natuur- en Vogelbescherming Noordwijk

Gert Baeyens

Verslag van de excursies van 13 mei en 10 juni 1995

In het voorjaar werden voor de KNNV-afdeling Haarlem twee "Noordwijkse" excursies opgesteld: een vogelexcursie in het landgoed "Offem" en een grasenexcursie bij het Oosterduinsemeer. Puur uit enthousiasme en dankbaarheid vertel ik u wat er te genieten viel.

Zilte greppelrus

Op de wat gure ochtend van 13 mei waren we te gast bij Hein Verkade en Willem Baalbergen, beiden ervaren vogeltellers. Maar het ging hen niet om vogels alleen. In de luwte van dit oude landgoed bewonderden we ook de oneindig lijkende velden van de blauwe boshyacinth (alsof er een stukje hemel op aarde was gevallen).

Het Haarlems klokkenspel (voor de Haarlemmers een begrip omdat het ook de naam van hun afdelingsblaadje is) kwam net in bloei. Het daslook trok een lint van uiegeur over onze voetstappen. De

bloedzuring was duidelijk van de andere zuringsoorten te herkennen. We hoorden de jonge reigers bedelen om voedsel, tussen de roepjes van zwartkop, boomkruiper en grote bonte specht door. Ook de geschiedenis van het grafelijk goed kwam aan bod. De familie van Limburg Stirum memoreerde de dood van hun poezen en honden met heuse grafzerkjes. Een beetje schrapen in het bladstrooisel en daar lag "Pussy", sinds 1911. Het eerste landhuis lag georiënteerd op het noorden, het tweede op het oosten. Want gravinnen mochten vooral niet bruin worden. De huid moest zo blank mogelijk zijn. Wie bruingebrand rondliep, was duidelijk afkomstig uit het arme arbeidersvolk. Van zware arbeid op het land, daar kreeg je een -nu zo fel begeerde- bronzen teint van!

Aan de rand van het landgoed keken we zo de Zuidbroekervaart in. Daaromtrent woonde de toen nog jonge mevrouw Zuidbroek, nl. de dochter van de molenaar die vlakbij diezelfde vaart de wieken liet draaien. De molen werd verkocht aan de stad Leiden, compleet met de muldersfamilie erin. En laat dochter Zuidbroek nu trouwen met een van Rijn en een zoon Rembrandt ter wereld brengen. Nooit geweten dat onze fameuze Rembrandt zijn wortels in Noordwijk had liggen. En bijna terug bij de uitgang horen we ... een fluit! Daarmee was het bosvogelgezelschap in alle weelde geëtaled.

Op 10 juni kon de dag niet mistroostiger beginnen: regen en regen en nog eens regen. Maar daar hebben ze nu juist de laarzen en de paraplu voor uitgevonden, hoewel slechts een handjevol mensen (lees: wij dus!) dat scheen te weten. We begonnen de wandeling met Jelle van Dijk en Rien Sluys op een minuscuul doch allergaafst relict van de Oosterduinen, een stukje "Oude duinen" dat vroeger één geheel vormde met het restant Oude duinen bij "het Heitje" (AWD). Er staat dan uiteraard ook struikhei, maar daar keken we niet zo naar. Wel konden we snel de algemene grassoorten in 't geheugen oppoetsen: kropaar, rood zwenkgras, glanshaver, duinriet, buntgras, zanddod-